

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XIV

Nejir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL
KLAUS KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIV

İstanbul - 1994

KARAMAN (LÂRENDE) MEVLEVÎ-HÂNESİ

Hasan ÖZÖNDER

Giriş

Mevlânâ Celâleddin (30.IX.1207 - 17.XII.1273)'in vefatından sonra onun görev makamına getirilen oğlu Sultan Veled (1226 - 1312) tarafından kurulan Mevlevîlik Tarikatı, Ulu Ârif Çelebi, Sultan Dîvânî gibi müteşebbis ve fâal liderler tarafından, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında, devletin geniş topraklarında tesis edilen yüze yakın şubeleriyle fâaliyette bulunmuştur. Yediyüz yılı aşkın mâzisi içerisinde, başta Anadolu olmak üzere Rumeli, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Arabistan'ın bütün ünlü şehir, hattâ kasabalarında esaslı bir şekilde teşkilâtlanmıştır.

Mevlevî-hâneler, dili, ırkı, coğrafyası ve tarihi farklı olan her cinsten, mezhep ve meşrepten insanların bile sosyal ve kültürel duygu ve düşüncelerine yön vermiştir. Temelde Hak ve halk sevgisinin, yaşama sevincinin, ahlâkın, faziletin, hoşgörü ve ümidin prensip edinilmesini temin etmiştir. Bu şekilde özetlenebilen bir dünya ve ahiret görüşüne sahip bulunan Mevlevîlik, kendine has gelenek ve görenekleriyle, teşkilât ve teşrifatiyle başlı başına bir *Ekol* durumundadır.

Bu *Ekol*'un müesseseleri, teşkilât ve ifâ ettikleri görev itibariyle, *Mevlevî-hâne*, *Mevlevî Dergâhı*, *Mevlevî Tekkesi*, *Mevlevî Âsitânesi* gibi isimlerle anılmışlardır. *Mevlevî-hâne* genel bir isimlendirme olup, Mevlevîlerin iâşe ve ibâtesinin temin edildiği tarikat yapılarıdır. Bunun büyük ebaddakilerine *Mevlevî Dergâhı* denilir. Burada, Mevlevîliğe intisâbın mertebelerinin-

den olan *çile* de çıkarılır. Bunların teşkilât yapıları bakımından küçük ve mahdud olanlarına, *Mevlevî Tekkesi* veya *Mevlevî Zâviyesi* adı verilmiştir. *Mevlevî Âsitânesi* ise, tarikat pîri'nin türbesinin de yer aldığı büyük Mevlevî-hânelerdir.

Kısaca *Mevlevî-hâneler* adıyla isimlendirilen bu yapılar, muhip, müntesip ve mensuplarını, inanç dünyalarına ve derûnî âlemlerine yön verecek yüksek prensip ve disiplinlerle yetiştirmişlerdir. Bunun yanısıra onların, fikir, sanat ve ilim alanlarında söz sahibi birer ünlü sîmâ olarak da yetişmelerini amaç edinmiştir. İlim, fikir ve sanat tarihinde ün yapmış birçok bilgin, şâir, hatip, bestekâr, mûsiki-şinâs, hattat, hakkak, nakkaş, ressam, müzehhip, mücellit ve muvakkit, isimlerinin sonuna *el-Mevlevî* ünvanını eklemekten onur ve gurur duymuşlardır.

Mevlevîlik, Türk ile İslâm Tefekkürünün sentezi olduğu gibi, Mevlevî-hâneler de Türk ile İslâm Mimarisi'nin sentezi durumundadır. Bu sebeple Mevlevî-hânelerde, geleneksel Orta Asya Türk ev ve manzumeleriyle, Mescid-i Nebevî'nin mescid, ev ve türbe şemasının müşterek unsurlarını görüyoruz. Hâne-i Sâadet, Çelebi Dairesi'ni; Ashâb-ı Soffe'nin sofası, Derviş Hücreleri ile bir bakıma Semâ-hâne'yi; Mescid-i Nebevî de, "mescid"i, Mevlevî-hânelerin mimarideki ana yapılarını intâc etmiştir. Türk mimarisinde *Dergâhların*, *Dergâhların içerisinde Mevlevî-hânelerin*, bu yönden de büyük bir önemi vardır.

Bu tebliğimizde, Mevlevî'nin 621/1224 yılında vefat eden annesi Mümine Hatun ile bir süre sonra vefat eden büyük kardeşi Mehmed Alâeddin Çelebi başta olmak üzere birçok ünlü Mevlevî'nin kabirlerinin bulunması hasebiyle müstesnâ bir önem ve değeri hâiz olan Karaman (Lârende) Mevlevî-hânesi'ni ele alacağız. Yapının günümüze gelinceye kadar geçirdiği safhaların rahat bir şekilde takibedilebilmesi için tetkikimizi, en eski yapıdan başlatmayı uygun buluyoruz.

I. Makbere

Tarihî belgelerdeki adıyla Ali Şehne Mahallesi'nde bulunan, vakfiyelerde *Mevlânâ Tekkesi*, *Mevlevî Zâviyesi* diye anılan ve günümüzde ise, *Mâder -i Mevlânâ*, *Aktekke*, *Vâlide Sultan* isimleriyle bilinen Mevlevîhânenin en eski yapısı, Mümine Hatun'un türbesidir.

Sultanu'l-Ulemâ'nın eşi Mevlânâ'nın annesi ile büyük oğlu Mehmed Alâaddin'nin kabirleri bir süre sonra ziyâret-gâh halini almıştır. Ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu kabirlerin yakınına bir tekke inşâ edilmiştir. Kalemi-oğlu Ahi Mehmed Bey'in yaptırdığı ve onun adıyla tarihe geçmiş olan bu tekkenin, Karaman (Lârende)'daki ilk Mevlevî Tekkesi olduğu kabil edilebilir. Coşkun bir Mevlânâ âşığı ve müridi olup, Mevlevî sikkesi ve elbisesi giyen Karamanoğlu Mirza Halil Bey, burada yeni bir zaviye yaptırarak daha geniş bir Mevlevî Tekkesi halinde halkın istifadesine sunmuştur. Onun gibi Mevlânâ âşığı olan oğlu Alâeddin Bey, babasının yaptırdığı zâviyenin yakınına bir zâviye daha inşâ ettirerek, kardeşinin türbesini de buraya dâhil etmiştir (772/1370, Muharrem).

Zamanla ortaya çıkan politik, ekonomik ve sosyal bazı sıkıntılardan dolayı kaderiyle başbaşa kalan zaviye, Larende'nin Osmanlı idaresine geçtiğinde onarıma muhtaç durumda idi. Fatih Sultan Mehmed zamanında tahrir emîni, Tekke'nin vakfiyesini bulamadığı için, evkafının mensuh, yapısının harap olduğunu kaydetmiştir. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed, Tekke'nin vakif hükümlerinin yürürlükte kalmasını emretmiştir.

Türbe ve zaviye çevresi, zamanla büyük bir mezarlık halini almıştı. Bu tarihî mezarlığın bir kısmı hâlâ mevcuttur.

Mevlevî-hâne'nin ilk kısmını teşkil eden makbere, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir dikdörtgen plânda olup, batısındaki cami ve semâ mahalli ile müşterek bir görünüme sahiptir.

Makberede, ilk sıra halinde, sade taştan yapılarak sıvanmış ve üzerleri pûşîdelerle örtülmüş sandukalar göze çarpar. Kitabeleri bulunmadığı için, kesin olmamakla beraber, öndeki dokuz sandukanın sırayla:

1. Karamanoğlu Seyfeddin Süleyman Bey
2. Şeyh Ebû Bekir Çelebi
3. Şeyh Ali Çelebi
4. Şeyh Ahmed Çelebi
5. Şeyh Mehmed Çelebi
6. Şeyh Veled, Celâleddin ve Bahaeddin Çelebiler
7. Şeyh Ali Çelebi

8. Şeyh Mustafa Çelebi

9. Mehmed Alâeddin Çelebi¹

gibi tanınmış Mevlevîlere ait olduğu ifade edilmektedir.

Ara sıradaki sandukalar ise, şeyhlerin eşleriyle, çocuklarına aittir².

Günümüzde, makbere ile mescid (cami) ve semâ mahallinin üzeri geniş ve ferah tek kubbe ile örtülüdür. Makbereye, caminin kuzeydeki tak-kapısından girilince hemen solda yeralan, iki basamaklı, taş söveli, basık kemerli bir kapıdan geçilir.

Mümine Hatun'un türbesi, makbere güney-batısındadır. Ampir karakterli yüksek ahşap kafeslidir. Kapısı küçük olup, kuzey-doğu tarafındadır. Sandukasının üzeri rengârenk kumaşlarla örtülüdür. Bunlar arasında, Meşrutiyet yıllarında Veled Çelebi'nin müracaatı üzerine Sultan Reşâd tarafından gönderilmiş musanna' pûşide ile, kadife perdeler de vardır. Ahşap kafesin önünde görülen kabrin, Mevlânâ'nin ebesine ait olduğu ifade olunur. Mevlânâ'nın eşi Gevher Hatun'un, bu makberede medfun olduğunu kabul eden yazarlar vardır³.

II. Cami

Genel görünümü ile Osmanlı tipinin özelliklerine sahip bulunan Mevlevî-hâne Cami'nin, yol geçen doğusu hariç, üç tarafı avluludur. Güney ve batısındaki, Mevlevî mezartaşlarıyla da dikkati çeken tarihî mezarlık durumundadır. Kuzeydeki ise, bahçe ve avlu halinde olup, kuzeyinde derviş hücreleri yer almıştır.

Camiye, doğudaki dış kapıdan girilen kuzeydeki avluya nâzır son cemaat mahallindeki taç kapıdan geçilir. Avluda görülen muahhar şadırvanın örtüsü, Attariye (Pazar) Cami'nin yıkılan şadırvanına aittir. Tamirler görmüştür.

¹ Bunun arkasında Mehmed ile Abdurrahman Çelebilerinki vardır.

² Dergâh'ın son şeyhi olan Bekir Çelebi, tekkenin kapatılması üzerine taşındığı Ankara'da vefat etmiştir.

³ Meselâ bkz. İ.H. Konyalı, *Karaman Tarihi*, 231-233, 240-244; D.A. Gülcan, *Karaman Mevlevî-hânesi*, I, 22-23.

9 Taç kapı gösterişli olup, duvarda hafif taşkın bir silme ile üstünde bulunan sivri kemer arasındaki boş yüzeye, iki yanı çiçek dalları ile süslenmiş bir Mevlevî Sikkesi resmedilmiştir. Bunun üstünde ise, kitabe yer almıştır. Mermer üzerine Arapça olarak beş satır halinde, sülüs hatla yazılmış, 50 x 60 cm, ebadındaki bu kitâbe şöyledir:

١ - امر بعمارة هذه الزاوية المباركة المنسوية الى حرة

٢ - قطب العارفين سلطان العاشقين مولانا جلال الملة و الحق و الدين
قدس الله سره المبين و المرقد السعيد الشهيد

٣ - سيف الدين سليمان بيك بن خليل بن محمود قرمان نور الله ضريحه
السلطان الاعظم ظل الله في العالم ملك رقاب الامم سيد

٤ - سلاطين العرب و العجم قاهر الطغاة و المتمردين قاتل الفكرة و المشركين
ابو الفتح علاء الدين بن خليل بن محمود بن

٥ - قرمان خلد الله مملكته اعلى الويته و نصر اعوانه فى تاريخ اوائل ربيع الاول
سنة اثنين و سبعين و سبعمائة الهجرية

Kitabenin birinci satırının sonunda geçen *Hurreti* (حرة) kelimesi, *asîl*,

keremli ve hür hanım anlamına gelmektedir. Bu sıfattan dolayı türbede medfun bulunan hanımın Mümine Hatun olması gerçeğinin yanısıra, Mevlânâ'nın eşi Gevher Hatun'a da işâret edebileceği ihtimali düşünülebilir.

Bu ihtimale temas ettikten sonra şimdi kitabenin anlamı üzerinde duralım: "Âriflerin kutbu, âşıkların sultanı, milletin, hakkın ve dinin celâli (Mevlânâ'nın) - Tanrı pek zâhir olan sırrını mukaddes kılsın - hürre ve keremli hatuna nisbet edilen bu mubarek zâviyenin ve Karamanoğlu Mah-

mud oğlu Halil oğlu saıd ve Őehıd Seyfeddin Suleyman Bey'in merkadinin - Allah toprağını aydınlatsın - yapılmasını yuce sultan, aleimde Tanrı'nın gölgesi, ummetlerin dizginini elinde tutan Arap ve Acem sultanlarının efendisi, azgınları, inatçıları kahreden, kâfirleri ve müşrikleri öldüren fetih babası Karamanoğlu Mahmud oğlu Halil oğlu Alâeddin - Allah mülkünü mahallet kılsın, bayraklarını yükseltsin, yardımcılarını muzaffer ve hoşnud yapısın - Hicretin 772. yılı rebiul-evvelinin başlarında emretti."

Son cemaat mahallinin üzeri iki mermer sutuna yükletilmiş üç kubbe ile örtlüdür. Kesme taştan yapılmış tek minaresi kuzeydoğu köşede olup şerefesi, ajurlu taş korkuluklu ve altı istelaktit dolguludur.

Taç kapınının her iki yanında sağır alınlıklı birer dikdörtgen pencere, birer mihrabiye ile, sağ ve sol köşelerde basık kemerli birer kapı mevcuttur. Bunlardan doğudakiyle minareye, batıdakiyle de kadınlar mahfeline çıkılmaktadır.

Taç kapıdan girilince, sekizgen kesitli, baklava dilimi başlıklı iki küfeki kolona istisnad ettirilmiş; ortadaki, yanındakine nisbetle daha dar Bursa kemeri stilinde üç adet kemere yüklenen kadınlar mahfelinin altından geçilerek harıme intikal edilir.

Kadınlar mahfeli, derince büyük sivri kemerin içine yerleştirilmiş bir eyvan şeklindedir. Önü ahşap kafeslidir.

Kadınlar mahfelinin altında, sağda yeralan yüksekce seki halindeki mahfel ise, *Mutribâna* aittir. Bunun önünde, iki basamakla çıkılan kısım, *Semâ Meydanı*dır. Kare plânlı bu meydanın güney bitişiginde bir seki halinde doğu-batı yönünde uzanan, dikdörtgen şeklinde *Mescid (Cami)* kısmı bulunmaktadır. Bu iki mekân müştereken, kare bir plân oluşturur. Doğudaki *Makbere* ile arada 110 cm. yüksekliğinde, 15 cm. eninde, küfeki taşından zarif bir duvar mevcuttur. Bu üç mekân da kendi aralarında bir kare meydana getirmişlerdir.

Mihrap taştan olup istelakitli bir niş ve onu çerçeveleyen bir profilden ibarettir. Kitabesi yoktur. Minberi, ahşaptan olup, sâde bir görünümde-dir.

Cami bu haliyle, dört köşesi pandantifli, sekizgen tanbura oturan merkezî kubbe ile örtülüdür.

Doğu, batı ve güney cephesinde ikisi altta, üçü üstte beşer; kuzeyde ise iki olmak üzere on yedi cephe penceresi vardır. Son cemaat mahallinde, doğuya ve batıya bakan birer pencere mevcuttur.

Tezvinata gelince: Kubbe merkezi ve pencere üstleri, Sinan devri eserlerinde bol bol gördüğümüz XVI. yy. Türk motifleriyle süslenmiştir. Yaklaşık elli yıl kadar önce pencerelerin üstünde birer Mevlevî Sikkesi resmedilmiş iken, sonraki onarımlarda maalesef kaybolmuştur.

III. Derviş hücreleri

Günümüzde sadece kuzey avlunun kuzeyinde yedi tanesi kalmış bulunan *Derviş Hücreleri*, kesme taştan inşa edilmiştir. Doğu-batı yönünde bir sıra halinde uzanmışlardır. Her birisinin avluya açılan basık birer kapısı ve penceresi vardır. Ocaklarına ait yüksek bacalar göze çarpar. Çeşitli istimlâkler sebebiyle bir kısmı gibi, mutfak ve müstemilât da kaybolmuştur. Son esaslı tamir, 1966 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir.

Mevlevîhâne'nin önemli mimarî unsurlarından olan Derviş Hücreleri, Osmanlıların son döneminde *Medrese* olarak da kullanılmıştır.

IV. Tamir ve ilâveler

Gerek türbe ve mezarlar ve gerekse Kalemi-oğlu zaviyesi'nden itibaren yeni ilâve tekke binaları, yediyüz yılı aşkın zaman içerisinde, birçok kerre tamir, ta'dil, teccid ve tevsi' ameliyeleri görmüştür. Bunlara dair, başta vakfiyeler olmak üzere diğer tarihî belgelerde geniş bilgiler mevcuttur⁴.

Yaklaşık kırk yıl öncesine kadar, kârgir sekiz adet derviş hücreleri ile üç oda ve bir salonu muhtevî ahşap ve yarı fevkanî bir Şeyh Dairesi ile bahçeden müteşekkil bir mamure durumunda idi. Son çeyrek yüzyıl içerisinde, yanlış belediyeçilik uygulamalarından dolayı hücrelerinin bir kısmı ile müstemilâtı, batıdaki Şeyh Dairesi ve kuzeydeki Çelebi Konakları maalesef yok olmuştur.

⁴ Tamir ve ilâvelere dair resmi yazışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. İ.H. Konyalı, 235-238 252-255; D.A. Gülcan, 25, 27, 30; A.S. Ünver, 2.

Mevlevî-hâne, XIX. yy.'ın başından itibaren vakıf gelirlerindeki aksaklıklara ilâveten yönetimindeki bazı pürüzlerden dolayı, sosyal hayattaki etkinliklerini kaybetmeye başlamıştır. Ve nihayet, 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyeleri kapatan Kanun ile faaliyetine son verilerek, tarihe mal edilmiştir. Günümüzde cami olarak vazife yapmakta ve ziyaretgâh olarak muhafaza edilmektedir.

V. Vakıfları

Mevlevî-hâne, daha ilk yapısından itibaren, kurulan evkafının zengin gelirleriyle yaşamış ve görev yapmıştır. Alâeddin Bey, zâviyeye gelir olarak Lârende'nin doğusunda bulunan Funi Köyü'nün yakınındaki Selirek karyesini vakfetmiştir. Kardeşi Hızır Bey Çelebi ile diğer kardeşi İshak Bey'in çocukları olan Gıyaseddin Efendi ve Emirşah Çelebi'nin de buradaki hisselerini bu zaviyeye terkettiklerini, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi (No. 10389)'nde muhafaza edilmekte olan vakfiyeden anlamaktayız.

Larende'nin Buğday Pazarı yakınındaki bir fırın ile Gazialpi civarındaki bir yer de buraya gelir sağlayanlardandır.

Alâeddin Halil Bey zamanında Seyfeddin Süleyman Bey'in delâletiyle yaptırılan *Süleyman Bey Hamamı* da, Mevlevî-hâne'nin vakfidir⁵. Zamanla harap olan bu hamam, Vakıflar Genel Müdürlüğüne yeni baştan tamir edilerek, icara verilmiştir.

Selirek ve Sıdırova köylerindeki bir kısım geniş arazi de, İbrahim Bey tarafından vakfedilmiştir.

Post-nişîn es-seyyid Şeyh Mehmed Ârif Efendi'nin, 1250 tarihli vakfiye ile bağışladığı ev ve dükkânlar, Mevlevî-hâneye gelir temin eden binalardandır.

⁵ Camin doğusunda bulunan bu hamam hakkında bkz. İ.H. Konyalı, 535, 537.

Sonuç

Mevlânâ'nın annesi Mümine Hatun ile büyük kardeşi Mehmed Alâeddin Çelebi'nin kabirlerini ziyarete gelenlerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere inşâ edilen ilk zaviyeden itibaren Mevlevîlerin son derecede önem verdikleri bir şube durumundaki Karaman (Larende) Mevlevî-hânesi, sosyo-kültürel hayatta önemli bir mevkie sahip olmuştur. Tarihî belgelerin verdiği bilgilere göre, civarında Bostancı-başı Cami ve Medresesi, Arasta, Nasuh Bey ve Süleyman Bey Hamamları, Sultan Cem Bedesteni, Pazarbozan oğlu Seyyid Ömer Hanı, Taht-ı Kale Mescidi ve buna bitişik elli kadar dükkân bulunuyordu. Sosyal ve ekonomik amaçlar bakımından da üzerinde durulmaya değer mahiyettedirler.

Karaman Mevlevî-hânesi, Mevlevîlik Tarikatı'nın ünlü birçok simalarının yetişmesinde de büyük rol oynamıştır. Mevlevîliğin Selânik ve civarlarında etkinlikler kazanmasında önemli görevler ifâ eden Şeyh Abdülkerîm Dede; Şam Mevlevî-hânesi Şeyhliğinde bulunmuş olan Pîr Kartal Dede; Bağdad ve Bursa şeyhliğinde vazifeler deruhte eden Şeyh Ahmed (Cunûnî) Dede ve yeğeni Bursa şeyhi Salih Zihnî Dede; ünlü hekîm Derviş Sipahî; Neyzen-başı Gülüm Dede; bestekâr Emîr Dede bunlardandır.

Mevlevî-hâne, makberesinde bulunan seçkin zevata hürmetin de bir ifadesi olarak, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet Devrinde de yakın alâka görmüştür. Türbeler kısmı, cami ve diğer müştamilâtı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bakım, onarım ve kontrolü altındadır.

Bibliyografya

- AVCIOĞLU, Azmi: *Karaman'da Mâder-i Mevlânâ Cami ve Türbesi*, Konya Der., Yıl: V, Şubat 1941, 35/2088-2099.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan: *Larende'de Medfun Bulunan Celaleddin Rûmî'nin Validesine Dair Hükümler*, Konya Der., Yıl: V, Şubat 1941, 35/2090-2093.
- DIEZ, Ernst/ASLANAPA, Oktay/KOMAN, Mahmut Mesut: *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sanat Tarihi Enstitüsü, No. 7, İstanbul, 1950.
- GÜLCAN, D. Ali: *Karaman Mevlevî-hânesi, Mevlevîlik ve Karamanlı Mevlevî Velîler*, Doğuş, Karaman, (tarihsiz).
- GÜLCAN, D. Ali: *Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyükleri ve Şairleri*, Ongun Kardeşler, Ankara, (tarihsiz).
- KONYALI, İbrahim Hakkı: *Âbideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul, 1967.
- ORAL, M. Zeki: *Mâder-i Mevlânâ = Prenses Mü'mine Cami, Türbesi ve Hayatı*, Konya Der., *Mevlânâ Özel Sayısı*, 1945, sf: 121-126.
- ÖNGE, Yılmaz: *Mâder-i Mevlânâ Cami*, Selâmet Der., Temmuz, 1962, 4/10-12.
- ÖZÖNDER, Hasan: *Konya Velîleri*, (Genişletilmiş İkinci Baskı), Kuzucular Ofset, Konya, 1990.
- TOTAYSALGIR, Gaffar: *Karaman (Larende)*, Yeni Kitap, Konya, 1944.
- ÜNVER, A. Süheyl: *Karaman Hakkında Bazı Notlar*, Konya Der., Yıl: IX, Haziran, 1945, 80/1-3.
- VAKFİYE: Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, No. 10389.
- VELED ÇELEBİ: *Defter*, Konya Mevlânâ Tetkikleri Enstitüsü, Prof. Dr. F.N. Uzluk Kütüphanesi Yazmaları.